

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано психолого-педагогічну модель соціокультурного виховання.

В останні десятиріччя у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі достатньо широко обговорюється проблема зміни освітньої парадигми. Учені вважають, що когнітивно орієнтовану парадигму освіти, яка нині існує, потрібно змінити на особистісно орієнтовану [1, 2, 3, 4, 5]. Головною умовою таких змін соціальний та науково-технічний прогрес, який уступив у суперечність з освітніми системами, що існують протягом останніх чотирьох десятиріч. Головний наголос тут необхідно робити на формуванні політичної свідомості юного покоління, його політичної культури. Найсуттєвішою особливістю реалізації цих завдань є те, що їх треба розв'язувати в нових соціокультурних умовах. Долаючи глобальні протиріччя, ми повинні виховувати учнів незалежно від державного устрою і політичної системи, національних відмінностей, відношень до релігії – саме через правильно організовану систему соціокультурного виховання молоді генерації.

Отже, метою цієї статті є спроба побудови психолого-педагогічної моделі соціокультурного виховання (СКВ) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, нашого досвіду та спостережень. Модель СКВ може мати такий вигляд (див. рис. 1).

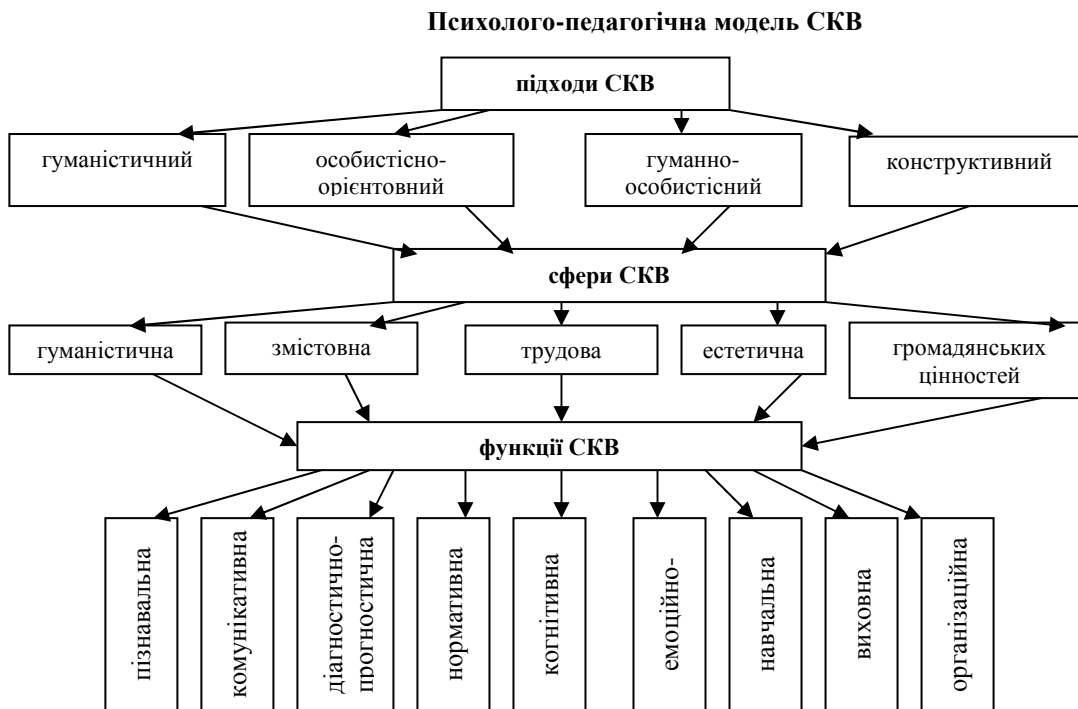

Рис. 1

У плані СКВ майбутній учитель повинен володіти сучасними ціннісними орієнтирами і досвідом творчої діяльності, бути готовим до міжособистісної і міжкультурної співпраці як у межах своєї країни, так і на міжнародному рівні. У зв'язку з цим змінюються функції вчителя, який спрямовує всю систему виховання, є носієм і виразником гуманістичних цінностей, носієм і провідником культури, особою, яка сприяє всебічному розвитку учнів. На думку академіка І.А. Зязюна, "саме такий вчитель здатний вирішити завдання, які висуває перед ним суверенна українська держава, а саме, забезпечення формування творчої особистості, пріоритетного розвитку людини, відтворення культури та духовності і врешті-решт виведення національної освіти на світовий рівень" [6].

Практика підтверджує переваги соціально замовленого, особистісно орієнтованого підходу до освіти й виховання, а саме: вільний вибір школи батьками й дітьми; призначення керівників освіти на підставі їх особистісних якостей та професійних знань; економічні реформи актуалізують потребу в нових спеціальностях та спеціалізаціях, які передбачають особистісну спрямованість. Отже, школа не обмежує дитину, а сприяє розвитку її творчих сил, визнає право на свободу фізичного і духовного розвитку, поважає особистість, виховує в душі повагу до прав людини. Опора на особистісно орієнтований підхід створює умови, за яких кожен вихованець у самому собі та в інших бачить індивідуальність, поважає особисту гідність та гідність інших. Особистісно орієнтований підхід у навчально-виховному процесі здійснюється ефективно, якщо: в кожному

вихованні педагог бачить неповторну індивідуальність; педагог спирається на емоційну сферу дитини, розвиває її гуманістичні почуття [7].

Гуманно-особистісний підхід у вихованні обґрунтував Ш.О. Амонашвілі, який виділяє шість особливостей виховного процесу: 1) творча діяльність природи і людини-вихователя; 2) цілісність життя дитини, яке спрямоване в майбутнє; 3) урок; 4) взаємини учителя з дітьми; 5) розвиток у дітей здібностей до оцінної діяльності; 6) особлива, гуманна місія вчителя у школі. У руслі СКВ це означає, що вихованню повинні сприяти не тільки окремі виховні заходи, а сам "дух" школи, кожен урок, кожна перерва, а також повинен відбуватися процес залучення матеріалів культури в навчально-виховний процес, який різко підвищує мотивацію учіння, що є важливим, оскільки навчання без мотивації не є ефективним. Залучення до матеріалів культури сприяє пізнавальній мотивації, тобто учні не тільки засвоюють програмний матеріал, але і знайомляться з невідомими фактами культури, що викликає їх інтерес. Тому процес виховання з урахуванням інтересів учнів стає особливо ефективним.

На думку вітчизняних учених О.В. Скрипченко, Л.В. Долинської, З.В. Огороднійчук, Н.П. Зубалій, на сучасному етапі розвитку суспільства психолого-педагогічній науці перспективним є **конструктивний підхід** до виховання, який виявляється у висуванні і постановці виховних завдань самими вихованцями, а також розширює їх особистісне вдосконалення та змінює їхні ціннісні орієнтири [8]. Це особливо актуально для СКВ, тому що учні прагнуть більше пізнати про життя в країнах, мову яких вивчають, правильно розуміти соціокультурний портрет країн, їх народів та мов, які функціонують у різних культурних спільнотах, познайомитися з історико-культурним фоном та особливостями історичної етнічної пам'яті, культурно спадщиною та ментальністю народів. Щоб СКВ відбувалося ефективно, потрібно виділити сфери СКВ. Базуючись на дослідженнях А.Н. Власенко, П.Д. Юркевича, В.О. Сухомлинського, Ф.А. Абрамова, Є.М. Ільїна, А.О. Болотіної, можна окреслити такі сфери СКВ: *гуманістична, змістовна, трудова, естетична, сфера громадянських цінностей*.

1) *Гуманістична*, адже від рівня гуманістичного виховання залежить рівень вихованості особистості учня, а в кінцевому результаті – і самого суспільства. Сьогодні ми гостро відчуваємо необхідність повернутися обличчям до людини, до її моральності, з'ясувати її сутність, зрозуміти її, замислитись над тим, що є гуманного в ній – у вихователях, у наших вихованцях. Осягаючи людину в собі та в інших, ми духовно засвоюємо нашу історію, її моральну правду, замислюємося над подіями нашого сьогодення. Однією із характерних ознак нашого часу є потреба людини та суспільства в моральному відродженні через гуманізм – любов і повагу до людини, до її індивідуального вибору, духовності як рушійної сили прогресу.

Організуючи гуманістичне виховання, намагаємось націлити всю роботу на реалізацію головної мети – виховання у молоді переконання, що найважливішою цінністю людини є її право на повагу, на любов, на щастя. Усією системою виховної роботи переконуємо студентів у тому, що гуманізм людини проявляється не в її словах, а в різних сферах її життя: трудовій, навчальній, професійній, побутовій, політичній, сімейній [2]. П.Д. Юркевич підкреслює значимість у вихованні ідеї гуманності, що пов'язана з ідеєю загальнолюдських цінностей і культури. Гуманна освіта досягається поєднанням історичного і раціонального методів виховання. Дослідник пов'язує виховання з ідеалом такої людини, яка в усіх формах свого прояву виявляє себе саме як людина. Педагогічна концепція П.Д. Юркевича націлює на творчу діяльність як вихователя, так і вихованця.

Отже, гуманізація відносин і демократизація освітньо-виховного процесу визначальні щодо забезпечення атмосфери довіри до особистості, до її розуму, громадянськості, здатності приймати рішення, ефективно їх реалізовувати з повною відповідальністю за результати.

2) *Змістовна* сфера визначає один із напрямків самовиховання студентів, тому що у процесі навчання певні відомості з історії нашої країни і країни мова, якої вивчається, про соціальні явища, культуру, науку, життя і діяльність видатних людей студенти співвідносять їх і формують своє ставлення до них, свою впевненість.

3) *Трудова* сфера СКВ, тобто навчання – це праця. Діяльність студентів направлена на запам'ятовування матеріалу, на формування і розвиток умінь, навичок і використання їх у різних сферах. При цьому виховний ефект знаходиться у прямій залежності від рівня активності студентів. Участь у навчальній праці сприяє формуванню естетичних якостей, моральної готовності до праці, трудових навичок, поваги до людей праці і продукту їх діяльності. Почуття задоволення від здійсненої роботи сприяє укріпленню мотиваційної основи навчальної діяльності. "Сама природа ідеї і переконання така, що людина вірить в те, дорожить тим, що вона добула власною працею й роздумами, міркуваннями" [9: 346]. Великої уваги духовній праці у вихованні особистості надавали такі вчені, як В.О. Сухомлинський, Ф.А. Абрамов, Є.М. Ільїн та інші, які вважали, що духовність – це людський інтерес один до одного, до людей, готовність добросеречно, без вигоди завжди прийти на допомогу. На їх думку, кожний дотик вихователя до свого вихованця в кінцевому результаті має бути спонуканням душі [10, 11, 12].

4) *Естетична* сфера полягає в естетичній свідомості людини, яка відображається в ідеалах, потребах, смаках, поглядах, концепціях. Естетичне виховання включає в себе систему засобів естетичного розвитку особистості, яка обумовлюється усім багатством середовища та життєдіяльності суспільства. У ній завжди присутній елемент вільного вибору, відсутність нав'язливого дидактизму, тому справедливо охарактеризувати процес естетичного виховання як один із найбільш демократичних засобів духовного розвитку особистості, який реалізується в різних сферах життя суспільства [13]. Цінності, які створюються у процесі естетичної діяльності, мають вільний характер, що має велике значення для СКВ. Використання мови для здійснення мрії чи задоволення важливе у виховному плані. Естетичні види діяльності можуть продовжуватись у процесі продукування, сприймання, мовленнєвої взаємодії або роздумів як в індивідуальній, так і в системних формах. Вони включають таку діяльність: спів (лічилки, родинні та народні пісні тощо); переписування і переказ

історій, оповідань; аудіювання, читання, письмо або усна розповідь уявних текстів; театр (на письмі або імпровізований); продукування, сприймання та репрезентація літературних текстів; представлення і перегляд або прослуховування концерту-соло, опери, театральної п'єси тощо [14].

5) *Сфера громадянських цінностей* ґрунтується на основних ідеях демократичного суспільства. Це система інтегрованого знання, оволодіння якими створює умови для формування та розвитку демократичних цінностей і громадянських умінь особистості, становленню яких надається більшого значення, ніж засвоєнню власне професійних знань та умінь [15]. Тут СКВ повинно бути спрямоване на здобуття студентами досвіду громадянських учинків і переживань, основних громадянських умінь; на формування емоційно-ціннісного компонента громадянської культури особистості.

Ґрунтуючись на працях учених Ю. Пассова, В. Коростельова, В. Кузовлева, В. Гриньової, В. Володько, доцільно, на наш погляд, виокреслити основні функції майбутнього вчителя ІМ, якими повинні керуватися студенти у СКВ. Такі функції мають акцентувати увагу на озброєнні студентів глибокими знаннями рідної культури та культури інших народів, уміннями й навичками позитивного міжкультурного діалогу, на вихованні поваги до інших народів та їхніх культур у процесі навчання й виховання [16, 17, 18]. Ми визначили такі функції: *пізнавальну*, яка спрямована на забезпечення майбутнім учителем цілісного аналізу педагогічних явищ, процесів, діяльності й навколишнього середовища на основі сформованої системи знань, а також на вивчення, усвідомлення й аналіз своїх індивідуально-психологічних особливостей, досвіду, рівня сформованості культури. Ця функція реалізується у процесі діяльності, пов'язаної з опануванням системи знань, умінь, властивостей, ціннісних відношень; *комунікативна* полягає у встановленні контактів між тим, хто навчає, і тим, хто навчається, сприяє обміну інформацією, встановленню зворотного зв'язку, адже педагогічний процес неможливий без узасвідності його учасників; *діагностично-прогностична* передбачає діагностування виховних явищ, діяльності особистості, прогнозування і своєчасне реагування на зміни у виховному процесі та в розвитку особистості; *нормативна* пов'язана з організацією навчально-виховного процесу, діяльності й спілкування, що забезпечує її високу результативність і досягнення мети; *когнітивна* передбачає необхідність оволодіння нормами та правилами поведінки, потребу пізнання іншої людини, спроможність зрозуміти її інтереси, потреби, емоційний стан, помічати зміну настрою, стан комфорту або дискомфорту, усвідомити, як людина сприймається іншими, зрозуміти деякі особливості власного внутрішнього світу та співвіднести власні можливості з можливостями інших людей; *емоційно-мотиваційна* охоплює емоційне ставлення до іншої людини (прояви доброти, милосердя, допомоги, турботи, уваги, емоційної чуйності, співчуття, співпереживання); *навчальна* передбачає здатність самостійно здобувати знання, формувати і розвивати навички й уміння, пробуджувати у студентів потребу навчатися; *виховна* покликана виховувати всебічно розвинену особистість. Тому формування й розвиток у студентів позитивних мотивів до виховної діяльності, спрямованості, що спонукає до подолання труднощів, розв'язання складних ситуацій, опанування майстерністю вихователя, формування особистісних рис, які сприяють виконанню функцій вихователя, – завдання педагогічного процесу у ВНЗ. Ця функція спрямована на всебічний розвиток майбутнього вчителя: "Освіта має створити умови для розвитку людини як такої: не лише знаючої, а й для розвитку її тілесної, психічної, духовної, родової сутності" [6: 264]. Виховна функція забезпечує засвоєння накопиченого та опредмеченого в культурних цінностях людського досвіду; *організаційна* передбачає вміння організувати заняття і самостійне навчання, покликана стимулювати, контролювати, оцінювати роботу майбутніх учителів, консультувати їх. "Як би добре не було відібрано і сплановано навчальний матеріал, учитель не матиме успіху, якщо не активізує пізнавальної потреби своїх вихованців, а також не організує себе в педагогічному процесі" [16: 67]. Ми вважаємо, що всі функції повинні виявлятися в єдності, хоч якась може бути домінуючою в тій чи іншій ситуації. Визначення психолого-педагогічних характеристик СКВ дало нам змогу побудувати психолого-педагогічну модель СКВ і визначити підходи, сфери, функції СКВ майбутнього вчителя у процесі вивчення ІМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Законопростір сучасного виховного процесу // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1. – С. 31 – 40.
2. Власенко А.Н. Особистісно орієнтований підхід у вихованні майбутніх освітян // Нові технології навчання: Наук.-мет. зб. – К., 2001. – Вип. 31. – С. 12 – 19.
3. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 3-6.
4. Киричук О.В. Філософія освіти і проблеми виховання // Нові технології навчання. – К., 1997. – Вип. 19. – С. 6.
5. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // Шлях освіти. – 2004. – 32. – С. 2 – 6.
6. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: Проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вид-во "Віпол", 2000. – 636 с.
7. Бех І.Д. Традиційні сучасні цілі навчально-виховного процесу // Педагогіка толерантності. – 2003. №1. – С. 26 – 29.
8. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – С. 634.
10. Абрамов Ф.А. Слово в ядерний век. – М. 1987. – С. 268–269.
11. Ильин Е.М. Путь к ученику. – М., 1988. – 142 с.
12. Сухомлинський В.А. Избранные произведения: В 3 т. – М., 1981. – Т. 3. – С. 474-475.
13. Болотіна А.О. Значення естетичної культури в реалізації принципів гармонійного розвитку людини і суспільства // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. пр. / Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ–Запоріжжя. – 2004. – Вип. 31. – С. 259 – 263.

14. Ніколаєва С.Ю., Шерстюк О.М. Сучасні підходи до викладання іноземних мов // Іноземні мови. – 2001. – № 1. – С. 50 – 57.
15. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. Сухомлинської О.В. – К., 1997. – 456 с.
16. Володько В.М. Основні проблеми підготовки майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 66 – 74.
17. Гриньова В. Аксіологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 2 – 6.
18. Пассов Е.И., Коростелев В.С., Кузовлев В.П. Цель обучения иностранного языка на современном этапе развития общества // Иностранные языки в школе. – 1987. – № 6. – 290 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.12.2005 р.

Михайлова О.С. Психолого-педагогическая модель социокультурного воспитания.

В статье проанализована психолого-педагогическая модель социокультурного воспитания.

Mikhailova O.S. Psychological and Pedagogical Model of Sociocultural Upbringing.

The article analyzes psychological and pedagogical model of sociocultural upbringing.